

KISS TIBOR

A szerzői jog első kodifikációja Magyarországon Az 1884. évi XVI. törvénycikk a szerzői jogról

I. Általános alapvetés

Örök igazság: az emberi leleményesség, találékonyság határtalan. Olyan alkotásokkal ajándékozta meg az emberiséget, amelyekről röviddel megalkotásuk után kiderül, hogy vitathatatlan előnyeik mellett veszélyt is jelenthetnek, káros hatásaikkal szemben védelmet kell nyújtani. Ezt a védelmet – immár évszázadok óta – az emberiség a jog eszközeivel igyekszik megteremteni. Említhetjük e körben a tömegpusztító fegyverek megjelenését, vagy újabban az emberi gének egyre teljesebb feltérképezésének következményeként lehetővé váló, az emberi életbe mesterségesen beavatkozó eljárásokat, melyek ma már olyan szintre jutottak el, hogy nem jelent többé akadályt *ad absurdum* egy halott ember „reprodukálása” sem.

Az is vitathatatlan tény, hogy az emberiség, a jog által biztosítani vélt védelmet jóval az egyes alkotások megszületése után igyekszik megadni. A jogi szabályozás tehát követő jellegű. Mindig néhány fázissal az általa szabályozni kívánt terület megjelenése után jár, gyakran csak „kullog”. Ez egy olyan folyamat, amely a jog megszületése óta általános érvénnyel jelen van, az élet és az emberi társadalom fejlődésének bármely korszakában, annak minden fejlettségi szintjén egyaránt kimutatható.

Mindez elmondható azon alkotások vonatkozásában is, amelyek a szerzői jogi szabályozás körébe tartoznak. Ma, a XXI. század elején az internet világában élünk. Számptalan, a napi munkánkat megkönnyítő, vagy a szórakozásunkat elősegítő szoftvert használunk. Személyes adatainkat elektronikus adattárakban tárolják. Mindennapi életünket áthatják – nagyban segítik, s egyben könnyebbé is teszik – azok a technikai újdonságok, az emberi alkotó tevékenység azon csodálatos termékei, amelyek – jellegüknél fogva – a szerzői jogi szabályozás terrénumába tartoznak.

Mára olyan helyzet alakult ki e területen, hogy a technika fejlődése újabb, s a kor követelményeihez igazodó szabályozás megalkotását követeli meg, minden korábbinál nagyobb gyakorisággal. Solt Pál minderről így fogalmaz az

1999. évi szerzői jogi törvényhez írt kommentár előszavában: „Az emberi lét immanens sajátossága az alkotás, a művé formált szellemi erő. A műnek az alkotó személyéhez kötött egyedisége egyfelől, létrehozatalának ehileg vitathatatlan egyetemes, közösségi hivatása másfelől, századok óta, a 'modern idők' utolsó egy bő évszázadában pedig feltartóztatlanul gyorsuló változások közepette igényli és hozza létre a szerző és a 'közönség' sokoldalú viszony-együttesének jogi szabályozását.”¹

Mindezt tanúsítja az a körülmény, hogy a XX. század második felének magyar szerzői jogi szabályozását jelentő 1969. évi III. törvényt – kis túlzással élve – minden második évben módosítani kellett. Majd a folyamat egy új törvény, az 1999. évi LXXVI. törvény megalkotásába „torkollott”. Ha visszatekintünk egy bő évszázaddal korábbra, akkor azt tapasztaljuk, hogy Európában ekkor születtek – a kor technikai színvonalához igazodó, azt követni próbáló – átfogó szerzői jogi törvények.

Dolgozatomban a magyar szerzői jog első kodifikációját, az 1884. évi XVI. törvénycikket vizsgálom. Lényeges mozzanat: ez az első magyar szerzői jogi törvény. Nem csak azt kell tehát ennek kapcsán elemezni – ellentétben a későbbi szerzői jogi törvényekkel –, hogy milyen technikai fejlődés indukálta az újabb szabályozást, hanem azt, hogy mi indokolta egyáltalán magának a szerzői jognak a szabályozását, az ember szellemi alkotásának jogi védelmét.

Következő kérdésként a szabályozás jellege, annak a jogrendszerben való elhelyezkedése merül fel. Nem hagyható figyelmen kívül a szerzői jog és a magánjog kapcsolódási pontjainak meghatározása sem. Mindez persze csak a nemzetközi kitekintés fényében követhető nyomon arra is figyelemmel, hogy a szabályozás európai, illetve Európán kívüli más jogrendszerekhez való fejlettségét érdemben értékelni lehessen.

Előjáróban mindenképpen rögzíthetjük Faludi Gábor szavaival a következőket: „Az 1884-es törvény már egyértelműen az először az 1870-es porosz (a német egység létrejötte után német birodalmi) törvényben visszatükröződő új, a tulajdonjogtól eltérő alanyi jog, a szerzői jog talaján állt.”² Az is igaz ugyanakkor, hogy nem az 1884. évi XVI. törvénycikk volt az első szerzői jogi tárgyú jogszabály Magyarországon. A korábbi szabályozás egészen más alapon, a mai értelemben vett – s a későbbiek során ismertetésre kerülő – szerzői jog fogalmának kialakulása előtt keletkezett, s nem adott átfogó jellegű szabályozást.

Ez is indokolja azt, hogy az első hazai kodifikációt megelőző – elszórtan jelentkező – mai fogalmaink szerint a szerzői joghoz kapcsolódó szabályokat, az 1884. évi törvénycikket megelőző jogalkotási kísérleteket áttekintsük. Tesszük mindezt az általunk alkotott – a magyar szerzői jog történetét korszakokra bontó – klasszifikációba ágyazottan. Összehasonlító jelleggel

¹ GYERTYÁNYI Péter (szerk.), *A szerzői jogi törvény magyarázata*, Budapest, 2000, 15.

² FALUDI Gábor, *A felhasználási szerződés*, Budapest, 1999, 42.

röviden kitérünk az európai szerzői jogi kodifikációkra, s megvizsgáljuk, hogy azok időben és a szabályozás jellegét illetően mennyire mutatnak speciális vonásokat a magyar megoldáshoz képest.

Értékeljük a törvény megalkotását szükségessé tevő tényezőket, bemutatjuk a törvény megalkotásának körülményeit. Áttekintést nyújtunk a törvény koncepciójáról, szerkezetéről, s – a terjedelmi korlátok miatt – néhány jelentősebb szerzői jogi intézményt állítunk a vizsgálódásaink fókuszába. Nem feledkezhetünk meg eközben a szerzői jog területén született első nemzetközi, multilaterális szerződésről, a Berni Unió Egyezményéről sem, amely „a szerzői jog gyűjtőmedencéjébe sorolta a különböző alkotásfajtákat.”³

Az első hazai szerzői jogi törvény gyakorlati tapasztalatait, hatását a későbbi magyar szerzői jogi fejlődésre dolgozatunk végén, összefoglaló jelleggel értékeljük. A hatályban volt törvények bemutatása évszázados távlatból az értékelésnek mindig más perspektívát ad, mint ahogyan azokat a megalkotásukkor készített kommentárok értékelték.⁴ A törvénytervezetek kapcsán kiemelés érdemel azon konkrét korszak és a technikai – azzal egybevetve a tudományos – fejlettség szintje, amely ösztönző erőként hatott a javaslatok kidolgozására, majd azon körülményeknek a vizsgálata, melyek meggátolták a tervezetek törvényerőre emelkedését.

II. Történeti előzmények, nemzetközi kitekintés

II. 1. A szerzői alkotások védelmének kezdetei

A művészeti alkotások az emberiség megjelenésével szinte egyidősek, azt azonban, hogy ezeket, illetve ezek szerzőit speciális szabályokkal szükséges védeni, a jogfejlődés elég késői szakaszában ismerték fel. Erre értelemszerűen akkor kerülhetett sor, amikor a művek másolása, illetve nem a szerző általi eladása egyre gyakoribb lett. Itt lehet megemlíteni a könyvnyomtatás elterjedését. A szerzői művek üzleti célokra történő felhasználása, illetve másolási lehetősége a XIX-XX. században jelentősen felgyorsult, s ennek megfelelően változott a jogi szabályozás is. A klasszikus művészeti ágak – az irodalom, a zene, a képzőművészet – alkotásai mellett egyre szélesedett az a kör, amely a szerzői jogi védelem alá került.

„A valóság esztétikai tükrözése, művészeti és irodalmi eszközökkel való elsajátítása és alakító befolyásolása – a szellemi alkotómunka sajátos formájaként – szintén kimutatható

³ BOYTHA György, *A szellemi alkotások joga és az új Ptk*, Polgári jogi kodifikáció, 2000/2, 14.

⁴ KENEDI Géza, *A magyar szerzői jog*, Budapest, 1908, és ALFÖLDY Dezső, *A magyar szerzői jog*, Budapest, 1936.

már a társadalom történetének legkorábbi szakaszaiban is.”⁵ De hol és főképpen mikor és mihez köthetően jelenik meg a jogi szabályozás?

A szerzői alkotások védelmének kezdetei az ipari árutermelés idejére vezethetők vissza. A gyökerek között első helyen azon privilégiumok említhetők, melyekkel egy-egy új tevékenységre, új termékre kizárólagos kiaknázási jogot biztosított az uralkodó. Velence 1469-ben Johann von Speyernek öt évre monopolhelyzetet biztosított az általa meghonosított könyvnyomtatás gyakorlására. Az egyéni privilégiumok után, illetve részben azzal párhuzamosan a XVI. században megjelent az utánnyomás meghatározott időre szóló általános tilalmazása.

Baselben 1531-ben jogszabály tiltotta általános érvénnyel azt, hogy valaki valamely kiadványt három éven belül utánnyomjon. Angliában az első ismert királyi nyomtatási privilégium 1518-ból származik. 1557-től a könyviparosok céhe rendelkezett azzal a joggal, hogy a céhtagok számára engedélyezze valamely könyv kizárólagos kiadási jogát. Angliában 1709-ben iktatták törvénybe Stuart Anna statútumát, amely első törvényként a könyvkiadás kizárólagosságának kérdéseit a szerző javára is kiterjedő módon és általános érvénnyel szabályozta. A törvény a kizárólagosság idejét 21 évben korlátozta, utána a mű felhasználása szabaddá vált.

Az amerikai kontinensen került sor először a szerzői jog kodifikációjára. Connecticut, Massachusetts és Maryland államban 1783-ban megszülettek a szerzői jogi törvények, míg össz-szövetségi szinten 1790-ig kellett erre várni. Ezek a törvények a művek vagyoni kiaknázását tekintették elsődlegesnek, a személyhez fűződő jogok nem is tartoztak a *copyright* fogalmi körébe.

Európában először a francia 1793. évi július 19-24-i szerzői jogi törvény említhető, amely a szerzőknek a műveiken tulajdonjogot biztosított, s ez alapján lehetőség volt ezen tulajdonjog teljes vagy részleges átruházására is. Kizárólagos tulajdon illette az örökösöket a rájuk átszálló művekre nézve a szerző halálát követő 10 évig. Később ez a védelmi idő fokozatosan emelkedett, mígnem 1957-re elérte az 50 évet.

Német területen, bár az 1794. évi porosz *Allgemeines Landrecht* ismerte a kiadói jog intézményét – mely alapján a kiadó a szerzővel kötött írásbeli szerződés alapján szerezte meg a kiadói jogot –, az első szerzői jogi törvény 1837-ben született meg „A tudomány és a művészet alkotásain fennálló tulajdon védelméről” címmel. Amint azt a címe is sugallja, a tulajdonjogi szemléletet ismerte el, s a szerzői tulajdon védelmi idejét a szerző halálát követő 30 évben állapította meg. A német egység létrejöttét követően az 1870-ben megalkotott szerzői jogi törvény lépett életbe valamennyi német államra nézve. Német és francia területen a XIX. század utolsó harmadában megjelent

⁵ *A szerzői jog kézikönyve*, Budapest, 1973, 9.

a tulajdonjogi szemlélet kritikája, amit az elméleti kidolgozás után az egyes törvények is magukévá tettek.

II. 2. A magyar szerzői jogi szabályozás születése

Az általunk alkotott klasszifikáció szerint a magyar szerzői jog történetében hat nagy korszak különíthető el, amely korszakok határai egy-egy új törvény megalkotásához köthetők. Az első korszak az 1884-et megelőző idők szerzői jogi jellegű szabályait foglalja magában, míg szerzői jogunk második korszaka 1884-ben, az első magyar szerzői jogi törvénycikk megalkotásával kezdődik, s tart az 1921. évi LIV. törvénycikk megszületéséig. A harmadik korszak az 1921. évi szerzői jogi törvény polgári viszonyok közötti, míg a negyedik korszak ugyanezen törvénynek a tervutasításos rendszerben történő „létezését” foglalja magában 1969-ig. Az ötödik szakasz az 1969. évi III. törvény időbeli hatályával azonos, s a hatodik korszak nyitánya 1999. szeptember 1., az 1999. évi LXXVI. törvény hatályba lépésének napja.

Szerzői joggal foglalkozó jogásként kiemelten fontosnak tartjuk a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága elnökének a magyar szerzői jog másfél százados történetét magasztaló szavait, melyeket e helyütt is idézünk: „*Hazai jogtörténetünk számos fényes fejezetének egyikét feltétlenül szerzői jogunk lapjain olvashatjuk. Minden mozzanata korának legjobb színvonalát idézi: a Szemere Bertalan-féle 1844-es törvényjavaslattól az első magyar szerzői jogi törvényt jelentő 1884. évi XVI. tc.-ig, a Berni Unió Egyleményéhez való csatlakozásunknak a szerzői jogunkban való megjelenítését, a második szerzői jogi törvénybe foglalt 1921. évi LIV. tv.-től a – Balás P. Elemér nevéhez fűződő 1934-ben készült törvényjavaslaton át – az 1969. évi III. törvényig.*”⁶

Most csak az első korszakról szólok röviden, míg a következő fejezetben a második korszakot, azaz az 1884. évi szerzői jogi törvénycikket vizsgálom.

Az első említésre méltó esemény 1584-re nyúlik vissza. Ekkor jelent meg Nagyszombaton királyi privilégiummal a *Corpus Juris*. A nagyszombati egyetem már akkor kizárólagos kiadási joggal rendelkezett iskolakönyvek megjelentetésére. A XV-XVI. században kibontakozó magyar nyomdaipar indukálta az 1793. évi november 3-án megjelent 12157. számú királyi rendeletet, amely büntetés és kártérítés terhével tiltja a belföldi utánnyomást, kivéve, „*ha valamely nyomdász a könyv példányainak elfogyása vagy azoknak fölötte magas ára miatt az utánnyomásra engedelmet kapna*”⁷

⁶ GYERTYÁNFY, *i.m.*, 15., idézi: VIDA Sándor, *Kommentár a szerzői jogi törvényhez*, Jogtudományi Közlöny, 2000/6-7, 423.

⁷ PALÁGYI Róbert, *A magyar szerzői jog zsebkönyve*, Budapest, 1959, 124.

A Kisfaludy Társaság kezdeményezésére 1844-ben elkészült a Szemere-féle javaslat, amelyet az országgyűlés elfogadott, de a király nem szentesített, így gyakorlati alkalmazására sem kerülhetett sor. A javaslat büntetőjogi szankciókat helyezett kilátásba a szerzői jog megsértőivel szemben. A szerzői jog lényegét illetően „*Szemere felülemelkedett az akkoriban bel- és külföldön egyaránt uralkodó és a jogi szabályozást sok tekintetben egyszerűsítő tulajdonjogi felfogáson.*”⁸

A szerzői jog átruházhatósága körében megjelent – összhangban a tulajdonjogi szemlélettel történő szakítással – Szemere szóhasználatában a „jogbirtokos” kifejezés, utalva arra, hogy akire a szerző jogot ruház át, az mint jogbirtokos csak a kiadásra nézve gyakorolhatja az író jogait, azaz az egységes szerzői jogból csak annak gyakorlása ruházható át. Ez pedig átvezet ahhoz a korát meghaladó felfogáshoz, mely a szerző személyhez fűződő jogainak elismerésében állt.

Hosszan folytatható még – s egy külön dolgozat tárgyául szolgálhat – a javaslat korát megelőző elemeinek méltatása az 50 évre szóló védelmi idő, a Szakértőszék (ennek nyomán hozta létre az 1969. évi III. törvény a Szerzői Jogi Szakértő testületet) vonatkozásában. Különösen figyelemre méltó hatást gyakorolt a Szemere-féle javaslat az 1884. évi szerzői jogi törvényre, ahogy ezt Boytha György is megfogalmazta: „*Magyarországon az 1884. évi XVI. tc. már Szemere szellemével fogta fel a szerzői jogot.*”⁹

Három évvel később, 1847-ben egy újabb javaslat készült. Ez volt a Jászay-féle törvényjavaslat, amelyből azonban – az ismert történelmi események miatt – szintén nem lett törvény. A szabadságharc leverése után az osztrák szabályozás érvényesült Magyarországon. 1853-tól volt hatályban az Optk-hoz csatolt függelékbe foglalt 72. számú osztrák törvény (császári nyílt parancs), amely az irodalmi és művészeti tulajdonnak jogosulatlan közzététele, utánnyomása és utánképzése elleni védekezésről szólt. A védelem tárgya nem a könyv, hanem általában az írói mű. Kiterjedt a védelem a közzétételre és a nyilvános előadásra is. Ausztriával ellentétben nálunk a jogvédelem a büntető bíróság hatáskörébe került.

A következő fontos állomás az ITSZ, még akkor is, ha az csak egy lakonikus szabályt tartalmazott az irodalmi és művészeti alkotásokkal kapcsolatban: „*az ésx szüleményei is oly tulajdont képeznek, mely a törvény oltalma alatt áll.*”¹⁰

Említésre méltó még az 1865/66. évi XVI. törvényben megjelent, Magyarország és az örökös tartományok közötti vám- és kereskedelmi szerződés, melynek egyik cikke kimondja: „*az írói és művészi tulajdonnak mindkét*

⁸ BOYTHA György, *Szemere Bertalan és a „jövő zenéje”* = Nizsalovszky-émlékkönyv, 1994, 53.

⁹ Uo., 55.

¹⁰ Ideiglenes Törvénykezési Szabályok, 23. §.

állam területén leendő kölcsönös oltalma iránt a két törvényhozás útján történik megállapodás.”¹¹ Ugyanez a törvény terjesztette ki az Ausztria és Franciaország közötti, szerzői jogi tárgyú nemzetközi szerződés hatályát Magyarországra is. Született még egy részletesen kidolgozott, de el nem fogadott javaslat, az 1874. évi Kováts-féle javaslat.

A magyar törvényhozás első igazi szerzői jogi rendelkezéseit a Kereskedelmi Törvényben (KT), az 1875. évi XXXVII. törvénycikkben találjuk. A hivatkozott törvény az 515-533. szakaszokban a kiadói ügyletet tárgyalja. A kor legtipikusabb felhasználási módja ugyanis a kiadói szerződés volt.

A törvény szerint kiadói ügylet: „*azon ügylet mely által valaki (a kiadó) kész vagy készítenő irodalmi, műszaki vagy művészeti munka többszörözésére, közkötésére és forgalomba helyezésére a szerzőtől vagy ennek jogutódaitól kizárólagos jogot szerez.*”¹²

Álláspontom szerint a kiadói ügylet fogalmához tartozik az 519. § azon rendelkezése is, amely szerint a kiadó a kéziratban vagy a megállapított eredetiben átvett munkát saját költségén, változatlanul többszörözni és kellően forgalomba helyezni tartozik. Ide sorolható még az 522. §, mely szerint a kiadói jog terjedelmére a felek megállapodása irányadó, kétség esetében a szerződés a munkának csak egyszeri kiadására jogosít. A kiadó a kiadói jogot továbbadhatta, de ebben az esetben is felelt a szerző felé a kiadás szerződéses és törvényes kellékei megtartása tekintetében.

A KT nem tett különbséget aszerint, hogy kész vagy a jövőben elkészítendő mű kiadására vonatkozik-e az ügylet. Fontos lehet a konkrét esetekben a szerzői jog átruházása és a kiadói ügylet elkülönítése. E szerint, ha szerződésből a mű kiadási kötelessége ki van zárva, vagy pedig a szerződés nem kiadói ügylet gyanánt, hanem csak a kizárólagos szerzői jogok körlátlan vagy korlátolt átruházása tárgyában kötött, a szerzői jogi törvény 3. §-a szerinti átruházásról van szó. Kétség esetében, ha a szerzővel üzletszerű kiadó szerződik, a kiadói ügyletet kell vélelmezni. Ha a szerző művét magánszemélynek ajándékozza vagy adja el, a szerzői jog átruházását kell vélelmezni. (Az átruházásra vonatkozó részletesebb ismertetés a III. 3. pontban található.)

Tartalmazza még a KT a tiszteletdíjra vonatkozó rendelkezéseket (525-530. §), valamint a kiadói szerződés megszűnésének három esetét. Összefoglalva a kiadói ügyletről írtakat, Kenedi Géza szavait idézzük: „*a kiadói jog mindama jogszabályokat jelenti, amelyek a szerző és kiadó közt szerződés nem léteben,*

¹¹ 1865/66 évi XVI. tc, XIX. cikk.

¹² 1875. évi XXXVII. tc., 515. §.

vagy annak hézagossága mellett a jogviszonyt szabályozzák, avagy kivételesen kényszerű szabályokat alkalmaznak rájuk.”¹³

Összefoglalóan értékelve az 1884. évi szerzői jogi törvényt megelőző korszakot elmondható, hogy a fentebb említett törvényjavaslatok a mai értelemben vett szerzői jog fogalmának kialakulása előtt keletkeztek, gyakran még a kornak megfelelő tulajdonjogi megközelítést sem tették magukévá, csupán az utánnyomás tilalmát mondták ki (lásd a 1793. évi 12157. sz. királyi rendeletet). Kivételt képez mindezek alól a Szemere-féle javaslat.

III. Az 1884. évi XVI. törvénycikk

III. 1. A törvény megszületése, szerkezete

Az első olyan javaslat, amelyből elfogadott és kihirdetett törvény lett, Arany László nevéhez fűződik. A Kisfaludy Társaság kezdeményezésére alkotta javaslatát Arany, a német 1870. évi szerzői jogi törvényt mintaként használva. A javaslat szerzője – aki nem jogász, hanem író volt – eltért a mintául szolgáló német törvénytől, s a tulajdonjogi koncepciót követő álláspont mellett tette le a voksát. Tervezetének eredeti címe is ezt tükrözte, hisz „a szerzők tulajdonjogának szabályozása” címet használta javaslata megnevezéseként. Az Igazságügyi Bizottság elé került javaslat címe már változott, „Az írói és művészi jogról” címre módosult.

Kováts Gyula – aki Arany Lászlóval ellentétben jogász volt – „Az író és művészi tulajdonjog” címmel a Havi Szemle 1879. évi I-V. számában elemezte a javaslatot, bírálta annak tulajdonjogi koncepcióját, a többi vonatkozásban a német minta mechanikus átvételét. Javaslata a „szerzői jog” elnevezést kapta a törvénycikk, mely fogalom mind a mai napig fennmaradt a magyar jogi nyelvben.

A javaslatot végül Apáthy István előadásban tárgyalta a Képviselőház Igazságügyi Bizottsága. Ilyen előzmények után született meg az első magyar szerzői jogi törvény, – az 1884. évi XVI. törvénycikk a szerzői jogról – elnevezéssel, amely *„szentesítést nyert 1884. évi április hó 26-án. Kihirdettetett az 'Országos Törvénytárban'-ban 1884. évi május 4-én.”*¹⁴

Azon törvényt kell most bemutatni, amelyről Kenedi Géza 1908-ban a következőképpen vélekedett: *„Kétségtelen, hogy szerzői jogunk sok tekintetben már*

¹³ KENEDI, *i.m.*, 30.

¹⁴ Az 1884. évi XVI. tc. „fejléce” = Corpus Iuris Hungarici Magyar Törvénytár 1000-1895, Milenniumi Emlékiadás, MÁRKUS Dezső, Budapest, 1897.

*anakronizmus.*¹⁵ Ezt a kijelentést erősíti az a tény is, hogy Magyarország ekkor még nem volt tagja a Berni Uniónak, amely 1886. szept. 9-én jött létre, így nem élvezhette előnyeit sem. Noha Magyarországra nézve az egyezmény akkor még nem volt hatályos (azt az 1922. évi XIII. tc. hirdette ki), a magyar állampolgárok szerzői műveire mégis alkalmazandók voltak akkor, ha azok első ízben a szövetkező államok egyikében jelentek meg, hiszen az egyezmény 3. cikke kimondta:

*„Azon szerzők, akik a szövetkező államok egyikének sem polgárai, de irodalmi vagy művészi alkotásukat első ízben a szövetkező államok egyikében teszik vagy tétetik közzé, ezen műveik tekintetében ugyanazon védelemben részesülnek, melyet a berni egyezmény és annak jelen póthatározománya biztosítanak.”*¹⁶

A szerzői jogi törvénnyel kapcsolatban kiemelendő, hogy a szerzői jogi joganyag kodifikációja olyan időben történt meg, amikor a polgári jog egészét átfogó kodifikáció még nem történt meg. Erre 1959-ig kellett várni (1959. IV. tv., a Ptk.). Az viszont igaz, hogy a kereskedelmi jogot tárgyaló törvény már korábban megszületett (1875. évi XXXVII. tc., a KT). A szerzői joggal kapcsolatban levonható az a következtetés, hogy a szabályozás (kodifikáció) nem volt jelentősen lemaradva az európai országok törvényalkotásától, legalábbis ami a jogforrásokat illeti (törvényi szintű szabályozás).¹⁷

A hét fejezetre és 82 szakaszra tagolt törvény szerkezetére nézve az alábbiak érdemelnek kiemelést. Nem található a jogszabály elején „általános rész”, hanem – a korabeli külföldi jogi megoldásokat alapul véve – műfajtánként oldotta meg a szabályozást a törvény. Így az egymást követő fejezetek a következő címeket viselik: írói művek; zeneművek; színművek; zeneművek és zenés színművek nyilvános előadása; a képzőművészet alkotásai; a föld- és térképek, a természettudományi, mértani, építészeti és más műszaki rajzok és ábrák; fényépek.

Érdekessége a törvénynek, hogy az anyagi jellegű szabályokon kívül tartalmazott eljárásjogi, büntetőjogi, nemzetközi magánjogi rendelkezéseket is. Ezek ismertetésére a későbbiekben a szerzői jogi bitorlás körében térünk vissza. Azt azonban már itt megállapíthatjuk, hogy – általános rész hiányában – a törvény gyakran tartalmaz utaló szabályt, amellyel az egyes műfajokra vonatkozó szabályok körében visszautal az írói művekről szóló rendelkezésekre.

Ennek következtében az írói művekről szóló része (1-44. §) a törvénynek az, amely a legnagyobb terjedelmű, a legrészletesebb szabályozást nyújtja. Ezen

¹⁵ KENEDI, *i.m.*, 5.

¹⁶ Egyezmény az irodalom és művészet alkotásainak védelmére alakítandó nemzetközi szövetség tárgyában, 3. cikk.

¹⁷ Lásd például az 1870. évi német birodalmi törvényt.

belül az első pont a szerző kizárólagos jogairól – közte a bitorlásról –, a második pont a szerzői jog tartamáról, a harmadik pont a büntetésekről, a negyedik az eljárásról, az ötödik az elévülésről, a hatodik pedig a beiktatás intézményéről rendelkezik.

A zeneművekről (45-48. §) és a többi műfajról szóló rendelkezések együtt akkora terjedelműek, mint az első, az írói művekről szóló rész. Kiemelendő még a törvény tárgyi, időbeli és személyi hatályáról szóló rész, amely a hetedik fejezetet alkotja. A továbbiakban az ismertetés során nem a törvény most vázolt szerkezeti felépítését követjük, hanem kiemelünk néhány fontos rendelkezést, speciális jogintézményt, amelyet komplex jelleggel, valamennyi szerzői jogvédelem alá eső alkotásra vonatkoztatva mutatunk be.

Nem célunk – a dolgozat terjedelmi korlátai miatt nem is lehet célunk – minden részletszabály bemutatása. A szabályozás általános jellemzőinek ismertetésére koncentrálnunk, kiemelve néhány érdekes, speciálisan az adott korra jellemző szabályt. Mindezek előtt azonban szólni kell arról, milyen körben is alkalmazható a törvény, azaz a hatályának kérdése nem mellőzhető.

III. 2. A törvény időbeli, területi és személyi hatálya

Az 1884. évi XVI. törvénycikk – ahogy arról a 76. §-a szakasza rendelkezik – 1884. július 1-én lépett hatályba, s az 1921. évi LIV. törvény hatálybalépéséig kellett a rendelkezéseit alkalmazni.

A személyi hatályt illetően főszabályként elmondható, hogy a törvény elsődlegesen a magyar állampolgárokra terjedt ki, rendelkezéseit külföldiekre nem lehetett alkalmazni. Tekintettel azonban arra, hogy a szerzői művek felhasználása az országhatáron túl és más államok polgárai által is történhetett, – amely ugyanígy igaz a szerzői jogok megsértésére (bitorlására) is –, tartalmazott a törvény néhány speciális rendelkezést is, összekapcsolva ezt a területi hatállyal.

E körben a művek nyilvánosságra hozatalának – a törvény szóhasználatával belföldi vagy külföldi kiadónál történő megjelenésének – van gyakorlati jelentősége. Vagyis a magyar állampolgár által alkotott műre minden esetben – akkor is ha az külföldön jelenik meg – ezt a törvényt kell alkalmazni. A külföldiek által alkotott, de Magyarországon megjelent művekre is irányadó a törvény. A bitorlás körében említést érdemel, hogy ha mind a jogsértő, mind a sérelmet szenvedett magyar állampolgár, akkor a jogsértés helyétől függetlenül a magyar törvényt kell alkalmazni.

A hivatkozott rendelkezésekből a személyi és a területi elv egymás mellett élésére kell utalnunk. A törvény miniszteri indokolása mindezt így fogalmazta

meg: „*A javaslat e tekintetben részben a personalitás, részben a territorialitás elvét követi, mindkét irányban védvén azt, a mi magyar termék*”¹⁸

III. 3. A törvény tárgyi hatálya: a szerzői művek

A XX. században alkotott szerzői jogi törvények szerte a nagyvilágban definiálják a szerzői művek fogalmát, megadva ezáltal azt, hogy mit, mely alkotásokat kell a törvény tárgyi hatálya alá tartozónak tekinteni. E körben általános fogalmat adnak, majd exemplifikatív jelleggel sorolnak fel műfajtaikat.

Az 1884. évi szerzői jogi törvény – általános rész hiányában – nem tartalmaz általános fogalmat, pusztán nevesíti az egyes fejezetcímekben azon alkotásokat, amelyre nézve a törvényt alkalmazni kell. A harmadik fejezet – egy a mai fogalmaink szerint a szerzői joggal szomszédos jogok körébe tartozó részterülettel – a színművek, zeneművek és zenés színművek nyilvános előadásával foglalkozik.

Ez a törvénybeli elhelyezés azonban csak a mai, a technikai fejlődés indukálta szerzői jogi gondolkodás szemszögéből tűnik idegennek és logikátlanak. Ma a szerzői joggal szomszédos jogok körébe – az előadóművészekre vonatkozó szabályokon kívül – számos egyéb terület tartozik (pl.: hangfelvételek előállítóinak, rádió- és televízió szervezetek védelme), a múlt század harmadik harmadának elején azonban – a kor technikai színvonalának megfelelően – mással nem kellett számolni, nem kellett a szabályozás tárgyává tenni.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a prózai és zenés művek előadására vonatkozó szakaszok rendszerbeli elhelyezése indokolt, hiszen az közvetlenül az előadható művekre vonatkozó szabályok után kapott helyet a törvényben. Így nem bontja meg ez a szabályozás a törvény egységes szerkezetét, sőt kifejezetten elősegíti érvényesülését.

Emellett néhány további szakaszban ugyancsak találhatunk utalást a törvény tárgyi hatályára, de összekapcsolva azt az időbeli hatállyal. A 76. § szerint a védelem kiterjed „*azon írói zenészeti, színi, képzőművészeti, műszaki és fényképszerű művekre is, melyek az érintett idő előtt jelentek meg*”¹⁹ Az érintett időn a törvény hatálybalépését kell érteni. Ezt egészíti ki a következő szakasz azzal, hogy a törvény hatályba lépése előtt készült művek a hatálybalépés után is szabadon terjeszthetők.

Ezen szabályozás gyakorlatias szempontokat szolgált, célja – mint minden új kódex megjelenése esetén – a korábbi szabályozás hatálya alatt született

¹⁸ Az 1884. évi XVI. tc.-hez fűzött miniszteri indokolás = Corpus Iuris Hungarici, 1884, 279.

¹⁹ Az 1884. évi XVI. tc., 76. § 2. mondat.

művek jogi sorsának rendezése volt. A Képviselőház Igazságügyi Bizottságának jelentése az alábbiak szerint summázta a hivatkozott szabály indokoltságát: „*A méltányosság megkívánta a 77. szakasz intézkedését, mely szerint az azebt nem tiltott többszörözések akkor is büntetlenül terjeszthetők, ha az új törvény ezt tiltaná; mert az új tiltó törvénynek visszaható ereje nem lehet.*”²⁰

Nem tartoztak azonban a törvény hatálya alá az építészeti művek, az iparkészítmények és az iparkészítményeken alkalmazott képzőművészeti alkotások. A törvény által iparkészítményeknek nevezett művek szabadalmi védelemben részesültek, az építészeti alkotások utánzásának védelmét pedig nem tartották szükségesnek a javaslat alkotói: „... eddig nemcsak nem részesültek az építészeti művek védelemben az utánzás ellen, hanem az ily védelem szüksége nem is mutatkozott.”²¹

Melyek tehát azok az alkotások, amelyek a törvény védelemben részesít? Az első fejezet védelmének tárgyát az írói művek képezik. Az írói művek fogalmát – ahogy a szerzői mű fogalmát sem – a törvény nem határozta meg, melynek következtében nagy szerep hárult az ítélkezési gyakorlatra a tekintetben, hogy milyen színvonalú alkotásokat részesít szerzői jogi védelemben.

„*Mi tekintendő írói műnek, igen nehéz volna a törvényben meghatározni. A bíró azonban, ha szem előtt tartja egyfelől azt, hogy a törvény célja a szellemi munkát védelmezni, másfelől pedig azt, hogy az ily munkának belső becsét, vagy irodalmi jelentőségét mérlegelni épen nem feladata, minden előforduló esetben meg fogja ítélni, hogy a kérdéses munka „írói mű”-nek tekinthető-e vagy sem?*”²² Az írói művek eredeti jellege, egyéni vonása mindenképpen olyan minimum követelményként jelentkezett, amely az írói műként történő elismerés feltétele volt.

Ugyancsak védelemben részesültek az úgynevezett gyűjteményes művek a törvény második szakasza alapján, melyekre a szerkesztő a szerzővel azonos védelemben részesült. Ezen túlmenően „*Az írói művek jogosulatlan fordítás ellen is védelmek.*”²³ Nem tartoztak a törvény hatálya alá – ahogy ma sem a szerzői jogi védelem körébe tartoznak – a jogszabályok, azokra külön törvény rendelkezései voltak irányadók.²⁴

A törvény második fejezetében szabályozásra kerülő zeneművek esetében sem adott fogalmi meghatározást a jogszabály. A negyedik fejezetben szabályozott képzőművészeti alkotás körében már egy taxatív felsorolást adott a törvény, nevesítve a rajz, metszés, festés és szobrászat alkotásait. Ugyancsak a

²⁰ A Képviselőház Igazságügyi Bizottságának jelentése = Corpus Iuris Hungarici, 277.

²¹ Az 1884. évi XVI. tc. miniszteri indokolása = Corpus Iuris Hungarici, 277.

²² A Képviselőház Igazságügyi Bizottságának jelentése = Corpus Iuris Hungarici, 218.

²³ Az 1884. évi XVI. tc. miniszteri indokolása = Corpus Iuris Hungarici, 229.

²⁴ Vö. 1880. évi LIII. tc.

törvény hatálya alá tartoztak a föld- és térképek, természettudományi, mértani, építészeti és műszaki rajzok valamint ábrák.

Az írók és más művészek tiltakozása ellenére bekerült a javaslatba, majd az elfogadott törvénybe is a szerzői jogi védelem fényképekre történő kiterjesztése is. Az Igazságügyi Bizottság határozottan kiállt a fényképek szerzői jogvédelem alá helyezés mellett: „*A mi különösen a fényképészet alkotásainak nyújtandó védelmet illeti, annak alapja abban keresendő, hogy habár a fényképészet a képzőművészettel nem is parifikálható, az ma már a tökéletességnek olyan fokát érte el, mely annak alkotásait, igen sok esetben, művészeti értékkel ruházza fel; azt nem is említve, hogy a fényképészet, mint iparág is bír olyan speciális jelentőséggel, mely azt a közönséges kézműiparnál határozottan magasabb fokra emeli.*”²⁵

A törvény hatálya azokra az irodalmi, tudományos és művészeti alkotásokra terjedt ki, amelyek mind a mai napig is a szerzői jog terrénumába tartoznak, s az adott kor technikai állásának, színvonalának megfelelnek.

Mindezek alapján joggal merül fel a kérdés: a törvény hatálya csak a törvényben nevesített alkotásokra, illetve azok felhasználási módjára terjed ki, vagy a megalkotásának időpontjában még nem ismert új felhasználási módokra is? Erre a kérdésre a korabeli bírói gyakorlatból vett példa alapján adhatjuk meg a választ. A Kúria 53921908. számú ítélete kimondta, hogy a daloknak mechanikai átvitele, többszörözése és forgalomba hozatala a szerző beleegyezése nélkül a szerzői jog bitorlásának minősül.²⁶

Ezen kúriai döntés a szerzői jogi szakértő bizottság szakvéleményén alapult, amely a gépi többszörözést nem kötötte a hangjegyek többszörözéséhez. Az 1884. évi szerzői jogi törvény még nem tartalmazott rendelkezést a mechanikai többszörözési jogra, így a bíróság a miniszteri indokolás alapján hozta meg döntését: „*dacára a gondolat közvétételének, a szellemi termék materiális kizsákmányolása kizárólag a szerzőnek tartatik fenn.*”²⁷

A példa alapján megállapítható, hogy a technikai fejlődés által lehetővé tett, a törvényben még nem szabályozott felhasználási módok vonatkozásában a bíróság még a felhasználás taxatív felsorolásának korszakában is a szerző oldalán foglalt állást, s egyben az újabb felhasználási módokra is alkalmazta a törvény rendelkezéseit.

²⁵ A Képviselőház Igazságügyi Bizottságának jelentése = Corpus Iuris Hungarici 274.

²⁶ Kereskedelmi Jog, 1909/3, 232, idézi FALUDI, *i.m.*, 44.

²⁷ Idézi a Kereskedelmi Jog, 1909/3, 232, vö. *uo.*

III. 4. A törvény koncepciója

Amint arról korábban szó esett, a törvény alapvetően szakított a tulajdonjogi koncepcióval és bevezette a szerzői jog máig is használatos fogalmát. A tulajdonjogi koncepció lényege szerint a szerzői jog nem más mint egy olyan „dolog”, amelyre a tulajdonjog általános szabályait kell alkalmazni.

Ezen felfogás gyökere a mű vagyoni kiaknázásának teljessége, a szerző személyhez fűződő jogainak el nem ismerése körében kerésendő. *„A magántulajdon rendjét építő polgárság számára ez volt a kézenfekvő megoldás, amely lehetővé tette a szerzői alkotásoknak a tőkés árutermelés viszonyainak megfelelő piaci kiaknázását.”*²⁸

A tulajdonjogi szemlélet tarthatatlanságára utal az, hogy figyelmen kívül hagyja az alkotás személyes jellegéből fakadó sajátosságokat, a szerző személyes érdekeit. Nem is beszélve arról, hogy a dologi tulajdon rendszerébe történő beépítés számos gyakorlati problémát is felvet. Így nehezen értelmezhető a dologi hordozótól elvonatkoztatott szerzői mű birtoklása, a szerzői mű egyszerre „jelenhet meg” több helyen, használata nem közvetlen, csak a műre vonatkoztatott jog hasznosításáról lehet beszélni.

Nagyon lényeges, hogy a mű szerzőjével való eredendő kapcsolata nem szüntethető meg. Mindezen tényezők indukálták az önálló szerzői jogi koncepció megalkotását. Az önálló szerzői jog koncepcióját számos különböző elmélet más-más nézőpontból, de azonos alapállásból dolgozta ki. Nem célunk jelen dolgozat keretei között az egyes elméleti irányzatok ismertetése, csupán azok közös jellemzőjére utalunk.

Valamennyi, az önálló szerzői jog létét hangsúlyozó elmélet azt helyezi középpontjába, hogy az ember szellemi alkotása – esetünkben a szerzői mű – mind megalkotása, mind felhasználása tekintetében olyan specialitásokkal rendelkezik, amely miatt semmilyen más szabályozást nem lehet alapul venni, és rá irányadónak tekinteni, hanem egy önálló szabályrendszert kell megalkotni.

A specialitás elsősorban a szerzőséggel hozható összefüggésbe, azzal, hogy a mű és szerzője közötti viszony olyan természetű, hogy a mű nem választható el a szerzőtől. Fontos specialitás emellett az is, hogy a szerzői művek kiaknázási lehetőségei, felhasználási módok sokfélék.

Az 1884. évi törvényjavaslat még nem – de Kováts Gyula hatékony bírálatának köszönhetően – az elfogadott törvény már egyértelműen ezen önálló alanyi jog, a szerzői jog bázisán áll, s ezt tükrözi valamennyi rendelkezése. Kenedi Géza ezt így fogalmazta meg 1908-ban: *„A jogtudományban, de a gyakorlati életben is egyre nyilvánvalóbbá lett, hogy az írói és művészi*

²⁸ *A szerzői jog kézikönyve*, Budapest, 1973, 29.

tulajdonjogról' való felfogás a műveltség általános fejlődésében tovább nem tartható. Továbbá, hogy ama jogosítványok tárgyai közt, amelyek a szerzőt a fejlődés újabb állapotában megilletik, vannak olyan testetlen javak is, amelyek a tulajdonjogból vett analógiával nem védhetők, holott azok védelme egyetemes társadalmi érdek és nemcsak a szerző személyes jogérdeke.”²⁹

A fenti okok indukálták azon fejlődést, amely elvezetett ahhoz az egységes szerzői jogi felfogáshoz, amelyre az 1870. évi porosz, majd később össznémet és az 1884. évi magyar szerzői jogi törvény is épül. Az egységes szerzői jogi jogfelfogásról Kenedi így ír: „Ezek az okok buktatták meg a tudományban és részben a törvényhozásban is a tulajdonjogi felfogást a szerzői jogkörben. És ezek adtak létet egy újabb, egységes jogfelfogásnak, mely a szerző különféle jogait különálló egységnek ismerte föl és a régi elnevezést is mellőzve, a szerzői jog (droit d'auteur, Autorenrecht, újabban: Urheberrecht) elnevezését használja.”³⁰

III. 5. A védelmi idő

A védelmi idő elnevezés mögött a szerzői jogi törvények egyik sarkalatos szabályozási pontja húzódik meg. Az, hogy a szerzői jogi védelem egy-egy alkotást a szerző halála után mennyi ideig illet meg. Ez következik a szerzői jogi védelem alapvető céljaiból, hogy a védelemnek a szerző halála után egy bizonyos ideig még fenn kell állnia.

Gyertyánfy Péter erről így ír: „A társadalom a pozitív szerzői jog megléte, tehát évszázadok óta mindenütt igazságtalannak érzi, hogy a szerző özvegye, leszármazottai ne részesedjenek a mű felhasználásának hasznaiból és ne örködhessenek a mű szerzői személyiségét tükröző vonásain.”³¹ Az, hogy ez a védelmi idő milyen hosszú, koronként és nemzeti jogrendszerenként változik.

Jogos kérdésként merül fel, hogy milyen indokok húzódnak meg a különböző védelmi idők meghatározása mögött. Ennek megválaszolásához azt kell világosan látni, hogy a védelmi idők meghatározása valójában a szerzői jog korlátját jelenti. A szerző halála után megszűnik a kapcsolat a szerző és műve között, s az idő múlásával a társadalom, mint közösség érdeke is erősödik az irányban, hogy a szerzői művekhez mindenki korlátozás nélkül hozzáférhessen.

Ismét Gyertyánfy Péter szavait idézzük: „... az idő múlásával csökken az örököseinek (értsd a szerző örököseinek – értelmezés tőlem) a kizárólagos jog

²⁹ KENEDI, i.m., 16-17.

³⁰ Uo., 17.

³¹ GYERTYÁNFY, i.m., 175.

fenntartását indokoló szellemi, tudati közelsége is az elhunyt alkotóhoz”³² Ha eltelik a törvényben meghatározott védelmi idő, a művek közkinccsé válnak.

Végigtekintve a több száz éves jogtörténeti fejlődésen, a szerzői jogi védelmi idő hosszúsága növekedésének lehetünk tanúi. 1884-ben a törvényjavaslat 30 éves védelmi időt tartalmazott. Jókai Mór javaslatára emelték fel a 30 éves védelmi időt 50 évre. Mielőtt azonban kitérnénk a határidő számításának néhány speciális vonására, meg kell válaszolni azt a korábban feltett kérdést, hogy mi indokolta a 30, illetve az elfogadott 50 éves időtartamot.

Elsősorban azt lehet megemlíteni – utalva a korábban kifejtettekre –, hogy az emberek átlagéletkora a meghatározó a védelmi idő hosszának kialakításakor. A múlt században az emberek várható élettartama azt indokolta, hogy a védelmi időt 50 évben határozzák meg, hiszen ennyi idő elteltével még mindig élhetnek a szerző közeli, őt személyesen ismerő hozzátartozói. (Megjegyezzük, hogy az élettartam növekedése indokolta 110 évvel később, 1994-ben a védelmi idő 70 évre történő emelését, ez állt az általunk is átvett EK Irányelv szabályozásának hátterében.)

Az 1884. évi törvény Első Fejezet 2. pontja „A szerzői jog tartama” címet viseli. A 11-18. szakaszok az írói művekre vonatkozóan állapítják meg az 50 éves határidő számítására vonatkozó szabályokat. A miniszteri indokolás a védelem célját a következőkben látta: *„A védelem célja az, hogy a szerző és legközelebbi örökösei élvezzék a szerző által kifejtett munkásság gyümölcsét. A javaslat ezen cél elérése végett a védelmet a szerző egész életére és halála után még harmincz évre biztosítja.”*³³

A törvény a későbbiekben valamennyi műfaj tekintetében ezen szabályok értelemszerű alkalmazását rendeli el. Szerzőtársak esetében az utolsóként elhunyt szerzőtárs halálától, míg gyűjteményes művek esetén *„az egyes adalékok védelmi ideje a szerint határoztatik meg, a mint az adalékok szerzői megnevezettek vagy meg nem nevezettek.”*³⁴

Az utóbbi mondattal arra utal a törvény, hogy a szerző életében megjelent művek csak akkor élveztek védelmet, ha a szerző neve a művön feltüntetésre került. Ha a szerző nevét nem tüntették fel a művön, vagy ha álnéven jelent meg a mű, akkor a védelem az első kiadástól számítandó, míg ha a mű beiktatásra került (erről lásd később) a mű megjelenésétől számított 50 éven belül, akkor a védelmi idő kezdete a szerző halálának időpontja.

Egy kiegészítő szabályt találunk még a törvényben, amely általános jelleggel mondja ki, hogy a védelmi időbe a megjelenés, illetve a szerző

³² Uo., 175.

³³ Az 1884. évi XVI. tc. miniszteri indokolása = Corpus Iuris Hungarici, 1884, 236.

³⁴ 1884. évi XVI. tc., 12. §, 2. mondat.

halálának éve nem számít be. Ezzel a kiegészítéssel a szabályozás elvét illetően az 1884. évi törvény jelentősége ebben a tekintetben is máig ható, nevezetesen, hogy a védelmi idő a szerző halálát követő év első napjától számítandó.

További specialitás a szabályok arra figyelemmel történő részletezése, hogy a szerzői mű mikor került kiadásra. Ha a szerző halála után került kiadásra a mű, akkor a halálától kell számítani az 50 évet. Ha a mű a szerző halálától számított 45 év eltelte után, de 50 éven belül kerül először kiadásra, akkor a megjelenéstől számított 5 éven át részesül védelemben. Ez utóbbi esetben tehát a szerző halálától számított 50 éves védelmi idő meghosszabbodhat 4 évvel. A szabályozás cizelláltságát a szerzők fokozottabb védelme indokolta, sajnálatos, hogy mára ez a részletesség „kihalt” a szerzői jogi törvényből.

Szólni kell továbbá egy kivételről, amely a fordítások tekintetében határozott meg egyedi védelmi időt, s kimondta, hogy a fordítások esetében – ha egyszerre több nyelven, azaz az eredeti nyelv mellett egy vagy több fordításban is megjelenik a mű – az eredeti mű megjelenésétől számított öt évig áll fenn a védelem, mely idő alatt más fordítás a szerző engedélye nélkül nem készülhet.

Ha a szerző a megjelent eredeti művén fenntartotta a fordítási jogot, s a fordítást az eredeti mű megjelenésétől számított 1 éven túl, de három éven belül megkezdik, akkor a védelem az első fordítás megjelenésétől számított 5 évig áll fenn, (színművek esetén a fordítást az eredeti mű megjelenésétől számított hat hónapon belül teljesen be kellett fejezni) s megszűnik a védelem azon művekre, amelyekre nézve a fordítást egy éven belül nem kezdték meg.

A Képviselőház Igazságügyi Bizottsága bírálta, hogy a holt nyelvekre vonatkozóan nincs speciális törvényi rendelkezés, de érdekes módon ennek indokát nem adta meg.³⁵ A miniszteri indokolás az öt éves védelmi idő tartamát az alábbiakkal indokolta: „A fordításoknál – figyelemmel nemcsak a fordításhoz átlag megkívánt szellemi tevékenység színvonalára, hanem hazánk irodalmának helyzetére is – sokkal rövidebb időre szabott a védelem.”³⁶

A fordításokra vonatkozó speciális szabályozás mögött az húzódik meg tehát, hogy a törvényalkotó a fordítást – nem téve különbséget a mai értelemben használt „nyers” és műfordítás között – úgy ítélte meg, hogy az nem olyan mértékű alkotása az emberi szellemnek, amely hosszabb védelmet igényelne. Annak ellenére, hogy a miniszteri indokolásból ez a szemlélet olvasható ki, nyilvánvalóan pragmatikus szempontok is vezérelték a jogalkotót, hiszen a társadalom érdekét is az szolgálja, ha egy-egy magas színvonalú alkotás többféle fordításban is az olvasóközönség elé kerülhet.

³⁵ A Képviselőház Igazságügyi Bizottságának jelentése = Corpus Iuris Hungarici, 1884, 229.

³⁶ Az 1884. évi XVI. tc. miniszteri indokolása = Corpus Iuris Hungarici, 1884, 237.

Összefoglalóan kijelenthetjük, hogy az 50 éves védelmi idő a kor más szerzői jogi törvényeivel ellentétben a korát meghaladó szabályozást jelentett, hiszen mind a német, mind az osztrák törvény 30 évben határozta meg a védelmi idő tartamát.

III. 6. A szerzői jog átruházhatósága

A szerzői jog átruházhatóságának körében a kiindulási pontot a törvény koncepciójának körében kell keresni, a tulajdonjogi szemlélettel szakító, a vagyoni jogokra koncentráló, de a szerzői jog személyhez fűződő jellegére is tekintettel lévő felfogásban.

A szerző fogalmát nem határozza meg a törvény – ellentétben a XX. század második felében született szerzői jogi törvényekkel –, de szerzőn az egyes fejezetekben megjelölt műfajú művek létrehozóit kell értenünk. A törvény hatálya kiterjedt továbbá a szerzőtársakra is – nem téve különbséget a társszerző és a szerzőtárs fogalma között a szövegezésében –, de annak fogalmát ugyancsak nem határozta meg a jogszabály, csak egy félmondattal utal rá, hogy szerzőtársak esetén az egyes szerzők részei nem különíthetők el egymástól.

Az Igazságügyi Bizottság jelentésének szövegében azonban egyértelműen megjelenik a szerzőtársak és a – mai fogalmaink szerinti – társszerzők elkülönítése, a rájuk vonatkozó szabályozás eltérő jellegére is utalva. „A szerzőtársaknak egymáshoz való viszonya, a bizottság nézete szerint, helyesen csak úgy rendezhető, ha a törvény különbséget tesz a szerint, a mint az egyes szerzők részei egymással elválaszthatatlan összefüggésben állanak, vagy egymástól elkülöníthetők. Az első esetben a szerzők mindegyikének meg kell adni a jogot, hogy a többieknek adandó kárpótlás mellett, az egész művet értékesíthesse; de egyuttal fenn kell tartani az egyes szerzők szabadságát arra nézve, hogy a közzétéendő műhöz akarják-e nevüket kölcsönözni vagy sem. Ellenben az utóbbi esetben a műnek, mint egésznek az értékesítéséhez, az egyes szerzők beleegyezését elengedhetetlen feltételként kell kijelölni...”³⁷

A szerzői jog átruházhatóságára irányadó szabályok körében a vagyoni jogok átruházásakor figyelemmel kell lenni a szerző személyére is. Személyhez fűződő jogokat az 1884. évi törvény nem említ, „A szerzőt illető személyes jogosítványokra a törvény külön tekintettel nincsen...”³⁸ A törvény bizonyos szempontból a szerzőt illető kizárólagos jogként fogta fel a szerzői jogot.

Erre utal Kenedi Géza szerint a törvény számos rendelkezése: „... művét kizárólag neki van joga közzétenni, sokszorosítani, elterjesztetni ... és az ezekből származó

³⁷ A Képviselőház Igazságügyi Bizottságának jelentése = Corpus Iuris Hungarici, 1884, 219.

³⁸ KENEDI, i.m., 51.

hasznát élvezni ... Joga van továbbá már közzétett művét visszavenni és annak közzétételétől mást eltiltani.”³⁹ Majd így folytatja: „A szerzői jog az irodalmi és művészeti művek védelmére levén rendelve, a szerzőnek művére való joga még akkor sem enyészik el, ha annak többszörösét és forgalomba helyezését egészen egy azzal foglalkozó vállalkozóra bízza, vagy éppen maga a kiadó rendeli meg a szerzőnél a művet.”⁴⁰

A Kenedi által idézett törvényi rendelkezések – kiegészítve a törvény 1. §-ában meghatározott azon szabállyal, mely szerint: „Arra, hogy a műhöz nevét adja, akarata ellenére, a szerzők egyike sem kötelezhető. Ha a szerzők részei elkülöníthetők, az elkülöníthető részek mindegyikének többszörözéséhez, közzétételéhez és forgalomba helyezéséhez, az illető szerző beleegyezése szükséges.”⁴¹ Valójában a XX. század második felének magyar és külhoni szerzői jogi törvényeiben meghatározott személyhez fűződő jogok csírái jelennek meg úgy, mint a névjog, a nyilvánosságra hozatal joga, a mű integritásához fűződő jog.

A szerző vagyoni jogai közül a legjelentősebb a mű átruházásának a joga. „A szerző joga szerződés, vagy halál esetére tett intézkedés által másokra is – akár korlátlanul, akár korlátolva – átruházható. Ilyen intézkedés hiányában a szerző joga annak törvényes örököseire száll át.”⁴² A törvény megfelelő rendelkezéseiben kiterjeszti ezen előírás hatályát is az akkor ismert és szabályozási körbe vont többi műfajra is. Társszerzők esetén, ha valamely szerző örökös nélkül halt meg, szerzői joga az életben lévő szerzőkre háramlott.

A már korábban említett kiadói jog citálható ebben a körben, mert a szerzői jogi törvény az átruházásra vonatkozó részletszabályokat nem határoz meg, de „a kiadói ügylet tulajdonképpen a szerzői jog átruházása.”⁴³ A kizárólagosan a vagyoni jogok átruházására vonatkozó, szerzőt illető rendelkezési jogról Kenedi így fogalmaz: „A szerzői jogosítványok közül egyedül a szerző személyes jogai nem szállnak át a jogügylet által ... nem kétséges, hogy a változtatásokat a művön az új jogosított a szerző beleegyezése nélkül nem tehet.”⁴⁴

A miniszteri indokolás az átruházás kapcsán azt hangsúlyozta, hogy „az írói és művészi jog átruházhatása a gyakorlati élet elutasíthatatlan követelménye.”⁴⁵ Lényeges különbség van azonban a teljes és a részleges jogátruházás között. „A korlátlan átruházásnak kétségen kívül az a jelentősége, hogy az quo ad jus történik, minek folytán a szerző semmi jogot sem tart fenn magának, a mint ezt pl. annak idején Petőfi tette, midőn költeményeit Emichnek korlátlanul eladta. Ezzel szemben áll az átruházás quod exercitum, mely a kiadói ügylet különféle formáiban nyer kifejezést és vonatkozik a

³⁹ Uo., 18.

⁴⁰ Uo., 29.

⁴¹ 1884. évi XVI. tc., 41 §.

⁴² 1884. évi XVI. tc., 3. §.

⁴³ KENEDI, i.m., 55.

⁴⁴ Uo., 53.

⁴⁵ Az 1884. évi XVI. tc. miniszteri indokolása = Corpus Iuris Hungarici, 1884, 222.

*példányok vagy a kiadások számára, sőt területére is, a mint ez zeneműveknél történni szokott, melyeknél a területi korlátozás folytán, valóságban megosztott tulajdon, vagy megosztott jog keletkezik.*⁴⁶

A szerzői jog átruházása esetén a szerzőt megillető valamennyi törvényben meghatározott jog (csak vagyoni jogok kerültek *expressis verbis* szabályozásra a törvényben, személyhez fűződő jogok nem) minden megkötés nélkül, de kizárólag a védelmi idő keretén belül átszáll a „vevőre” – korlátlan átruházás esetén –, vagy az eredeti szerző a „vevő” számára csak időbeli, területi darabszámba vonatkozó korlátozással ruházza át szerzői jogát. Ez utóbbi esetben a jogszerző és az eredeti szerző vagyoni jogai párhuzamosan élnek. Az átruházott darabszámba, területre, stb. azonban a jogszerzőt valamennyi, törvényben biztosított szerzői vagyoni jog megilleti.

Nézzünk a korabeli bírói gyakorlatból egy példát a szerzői jog átruházására, ami tulajdonképpen átvezet a jogbitorlás témájába is. Egy kiadót az elsőfokú bíróság szerzői jogbitorlás miatt marasztalt el, mert változatlanul kiadott egy olyan tudományos zsebkönyvet, amelynek kiadói jogát minden korlátozás nélkül 1904-ben megszerezte. A bíróság álláspontja szerint még korlátlan jogátruházás esetén is meg kellett volna kérni a szerző beleegyezését az újabb, változatlan utánnyomáshoz. Az indokolás kifejtette, hogy tudományos műről lévén szó azért is indokolt lenne a szerzői hozzájárulás, mert a szerző nézetei az eltelt majd két évtizedes időszak alatt változhattak. A marasztalás kitért arra is, hogy a súlyos infláció időszakában a szerzővel még az újabb kiadás előtt meg kellett volna állapodni a tiszteletdíjról. Az elmosódott illusztrációk miatt ugyancsak marasztalta a bíróság a kiadót, mint aki átruházás útján szerezte szerzői jogát.⁴⁷

Az idézett bírói döntés jól szemlélteti azt, hogy jogátruházás esetén – a törvény kifejezett rendelkezése ellenére – bizonyos jogok az eredeti szerző személyéhez tapadnak, s ez vezetett el az 1921-es törvény megalkotásának idejére addig, hogy a kodifikáció részévé válhatott a szerzőt megillető személyhez fűződő jogok rendszerének törvényi rögzítése. Az elmosódott illusztrációk miatti marasztalásban pedig a torzítás elleni védelem gyökerei fedezhetők fel, amely az 1884. évi törvényben még nem került szabályozásra.

Összességében elmondható, hogy „egy szerzői jogi törvény 'hovatartozásának, minősítésének' súlyponti kérdése, hogy megengedi-e a vagyoni jogok élk közötti elidegenítést.”⁴⁸ Ez a „hovatartozás” pedig nem utal másra, mint hogy egy szerzői jogi rendszer monistának vagy dualistának tekinthető-e. A vagyoni jogok átruházását lehetővé tevő 1884. évi szerzői jogi törvény egyértelműen a

⁴⁶ Uo., 222-223.

⁴⁷ Feldolgozta RÉVAY Mór János, *Jogeset a szerzői jog köréből*, 1924, idézi FALUDI, i.m., 43-44.

⁴⁸ GYERTYÁNFY, i.m., 63.

dualista rendszerhez tartozik. Ennek megváltozása csak a szocialista rendszerben következett be, majd 1999-ben ismét megjelentek a dualista elemek szerzői jogunkban. Visszatérni látszik napjainkban a múlt század szerzői jogi gondolkodásának a mai korra is átültethető valamennyi eleme.

III. 7. A szerzői jog bitorlása és jogkövetkezménye

A szerzői jog bitorlásáról szóló rendelkezések a törvény legnagyobb terjedelmű részét alkotják, s mindezt nem egy helyen összefoglalva, hanem a törvény legkülönbözőbb pontjain elszórva. Nem logikátlan azonban a szabályozás, a törvényalkotó ebben a vonatkozásban is követte a törvény műfajonként történő szabályozási rendszerét. Az egyes szerzői művek tekintetében megtaláljuk azon cselekmények felsorolását, amelyek az adott műfajra vonatkozóan a bitorlást, a szerzői jog megsértését megvalósítják.

Nem célunk ebben a körben sem teljes részletességgel bemutatni a jogsértés valamennyi megnyilvánulási formáját, sokkal inkább az általánosításra törekedve – nem mellőzve ugyanakkor a konkrét példákat sem – a szabályozás vezérfonalát jelentő jogalkotói akaratra, a védelmi kör lehatárolására kívánjuk a hangsúlyt helyezni.

Ezen túlmenően az írói művekre vonatkozó részben kerültek szabályozásra a bitorlás szankciói, az eljárási szabályok, melyeket azonban alkalmazni kell a többi műfajra is. E körben – követve a törvény szerkezetét – szólunk a büntetések, az eljárás és az elévülés kérdéseiről. A kérdéskör vizsgálata szorosan kötődik a törvény szabad felhasználást engedő szabályaihoz, melyek esetében a jogbitorlás nem kerülhet szóba. A bitorlásra vonatkozó passzusok egyben a szabad felhasználás korlátait is megadják.

Előljáróban azonban a szabályozás kódex jellegére utalunk ennek kapcsán, hiszen ezek a rendelkezések mára kikerültek a szerzői jogi törvények szabályozási köréből, s a büntetőjog, a büntető eljárásjog, a polgári jog és a polgári eljárásjog területéhez tartoznak.

A kor – a múlt század utolsó harmada – azonban azt a felfogást követte nem csak Magyarországon, szerte Európában, hogy a szerzői jogra vonatkozó valamennyi szabályt igyekezett egyetlen törvénybe foglalni. Persze visszavezethető ez arra is, hogy 1884-ben egységes kódexe csak a büntetőjognak volt, míg sem a polgári jog, sem a polgári eljárásjog esetén nem került még sor egységes törvény megalkotására.

Először a jogbitorlás fogalmát kell tisztáznunk. Nehéz a dolgunk ebben a körben, mert a törvény általános fogalmat nem ad – ismételten utalhatunk az általános rész hiányára –, ezért csak az egyes művekre vonatkozó speciális

jogsértések elemzéséből vonhatjuk le azt a következtetést, hogy jogbitorlásnak minősül az általában a szerzői jog, a szerzőt megillető abszolút jog ellen kívülálló – azaz nem jogosultak – által tanúsított olyan magatartás, amely a szerző személyhez fűződő, illetve vagyoni jogait sérti. (A személyhez fűződő jogok – mint arra korábban utaltunk – nem kerültek be nevesítetten a törvényi szabályozásba, de implicite védelmet élveztek.)

A korabeli jogtudomány sem maradt adós a bitorlás fogalmának meghatározásával. „*A tudomány és a törvényhozás jelenkori álláspontja szerint a mű szerzőjének biztosított minden személyi és vagyoni jogi jogosítvány megsértése bitorlásnak nevezetik.*”⁴⁹ A jogvédelem tárgyaként a művet, illetve annak tervét és szerkezetét, míg a jogvédelem alanyaként a szerzőt és a rászállott jogosítványok tekintetében annak jogutódját jelölte meg a tudomány, s az alapján maga a törvény is.

A bitorlásra vonatkozó alapvető szabályként tiltja a törvény a jogosult (azaz a szerző, vagy az átruházás útján jogot szerző) beleegyezése nélküli többszörözést, forgalomba helyezést, közzétételt. Ezt a védelmet a törvény kiterjeszti a még meg nem jelent, nyilvánosságra nem hozott kéziratra is. Említést érdemel továbbá a jogbitorlás köréből az, ha a kiadó a szerzővel kötött szerződését megszegve, pl. az engedélyezetttnél több példányban adja ki a művet, vagy ha szerzőtársak esetén az egyik szerző jogosulatlanul ad ki művet.

A fordításokra a törvény ugyanolyan védelmet biztosít, mint a fordítások alapjául szolgáló művekre. „*Az írói fordított művek a jogosulatlan többszörözés, közzététel és forgalomba helyezés ellen, az eredeti művekkel egyenlően védetnek.*”⁵⁰

A szabad felhasználás körébe helyezi (mai szóhasználattal), s ezáltal nem tekinti bitorlásnak a törvény azt, ha nagyobb terjedelmű művekből szó szerint történik idézés tudományos munkákban, vagy oktatási célra használt művekben jelennek meg nagyobb lélegzetű művek rövidebb részletei szó szerinti idézéssel. Ugyancsak a fentiek jogi sorsát osztja „*a nyilvános ügyiratok és tárgyalások közlése.*”⁵¹

A fenti rendelkezés szükségességét támasztja alá a miniszteri indokolás amikor kifejti: „*Mert nem az átvitt sorok száma tesz valamely lenyomatot bitorlássá, hanem a lenyomatónak célja és eljárása.*”⁵²

A zeneművek esetében az átdolgozás, mely nem minősül önálló műnek, megvalósítja a bitorlást. Az írói művekhez hasonlóan nem minősül bitorlásnak az, ha nagyobb terjedelmű művekből idéznek, vagy műrészleteket

⁴⁹ KENEDI, *i.m.*, 27.

⁵⁰ 1884. évi XVI. tc., 8. §.

⁵¹ 1884. évi XVI. tc., 9. § 3. pont.

⁵² Az 1884. évi XVI. tc. miniszteri indokolása = Corpus Iuris Hungarici, 1884, 31.

gyűjteményekbe vesznek fel. A zeneművek alapjául szolgáló írói művek szabadon felhasználhatók a zeneszerzők által (s e körben a zeneművel együtt kiadható), ha az írói mű szerzője nem tett semmilyen fenntartást a joggyakorlást illetően.

A képzőművészeti alkotás körében a mai napig is használt fogalmat vezette be az 1884. évi törvény, az utánképzést, kimondva, hogy a képzőművészet alkotásainak utánképzése, ha az terjesztési szándékkal és a jogosult beleegyezése nélkül történik, a szerzői jog bitorlását valósítja meg.⁵³ A jogosulatlan utánképzés fogalmát kiterjesztette a törvény arra az esetre is, ha az eredeti művet más műfajban vagy műnemben utánozzák, illetve arra az esetre is, ha az utánczás egy már utánczott mű alapján készült.

Nem valósított meg jogsértést, ha valaki utcákon, közterületeken felállított műveket „utánképzett” más műnemben. Nem volt jogbitorlás az, ha az eredeti műtől teljesen különböző új alkotás született. A bíróságok ebben a vonatkozásban – annak eldöntésénél, hogy egy később született képzőművészeti alkotás a korábban született alkotásnak utánczása, vagy teljesen új, eredeti és egyedi alkotás –, a törvény által felállítani rendelt szakértő bizottságok közreműködését vették igénybe.

A fényképek terjesztési szándékkal, a jogosult beleegyezése nélkül történt gépi utánképzése, közzététele és forgalomba hozatala minősült a törvény szerint bitorlásnak.⁵⁴ A megrendelésre készült arcképek esetén az utánképzés jogát a törvény kizárólag a megrendelő számára biztosította. Ez a szabály úgy értelmezhető, hogy a törvény különbséget kívánt tenni a kizárólag művészi céllal készült fényképek és a gyakorlati célt szolgáló, nem művészi célzattal készült fényképek között. Azáltal, hogy az utóbbiak vonatkozásában minden jogot a megrendelőnek biztosít a törvény, nem a szerző jogait csorbítja, hanem azt juttatja kifejezésre, hogy az ilyen fényképeknek nem a művészi jellege a hangsúlyos.

Végezetül a fényképekre is irányadó az – az egyébként valamennyi, a törvény tárgyi hatálya alá tartozó műfajára érvényes szabály –, mely szerint nem minősül a szerzői jog bitorlásának az eredeti alkotástól teljesen eltérő új alkotás, más műfajban vagy műnemben való utánképzése, illetőleg a fényképnek valamely „iparkészítményen” való felhasználása.⁵⁵ Ezek a rendelkezések minden egyes műfajánál szinte szó szerint ismétlődnek, itt a törvény nem alkalmaz utaló szabályt sem. Az ismétlések egy törvényi általános rész megalkotásával elkerülhetők lettek volna.

⁵³ 1884. évi XVI. tc., 61. §.

⁵⁴ 1884. évi XVI. tc., 71. §.

⁵⁵ 1884. évi XVI. tc., 73. §.

A szerzői jogi bitorlásra vonatkozó szabályozás summázataként elmondható, hogy a törvényi rendelkezések fokozott védelmet biztosítanak a szerzőknek művük jogosulatlan felhasználása ellen, ugyanakkor biztosítják a társadalmi érdekeknek megfelelő szabad felhasználás lehetőségét is. A kettő között a jogalkotó helyesen találta meg az arányt, s ez mindenképpen a törvény egyik legnagyobb erénye. A jogsértések jellegük szerint háromfélék: „*Mindeme jogsértések részben vagyoni jogi, részben személyjogi természetűek, olykor pedig vegyesek a szerző megtámadott joga szerint.*”⁵⁶

A következőkben röviden essék szó a szerzői jogi jogsértések esetén alkalmazható szankciórendszeréről.

Az 1884. évi magyar szerzői jogi törvényben meghatározott bitorlási esetek jogkövetkezményeit csak akkor tudjuk igazán megérteni, ha a korabeli, e körben kialakult európai jogfejlődést vesszük alapul. Ennek legfontosabb jellemzője pedig, hogy „*a jogfejlődés világszerte abban a felfogásban állapodott meg, hogy a bitorlás nem tartozik a tiszta magánjogi sértések közé.*”⁵⁷ Mindezt azt jelenti, hogy a szerzői jogi jogsértések esetén a jogkövetkezmények egyrészt a magánjog, másrészt a büntetőjog síkján helyezhetők el. Ezek mellett a korabeli jogirodalom és az e tárgyú törvények a jogbitorlás mellékkövetkezményeiről is említést tesznek, elismerve azt, hogy ezen mellékkövetkezmények nem büntetőjogi, hanem magánjogi természetűek. Melyek ezek?

Egyrészt a bitorló cselekmény abbahagyására kötelezés, másrészt a bitorlással előállított tárgyak elkobzása és megsemmisítése, harmadrészt a kártérítés helyett alkalmazott elégtétel adása, s végül a további jogsértéstől való eltiltás.

Az 1884-es szerzői jogi törvény a bitorlásnak három jogkövetkezményét különíti el: a pénzbüntetést, a kártérítést és az elkobzást. Ismeri tehát első szerzői jogi törvényünk a magánjogi és a büntető jogi jogkövetkezményeket egyaránt. Érdekes módon azonban ezek a jogkövetkezmények teljes részletességgel a szerzői jogi törvényben kerültek elhelyezésre. Ez a szabályozás kódex jellegét erősítő tényként említhető. (A kódex-jelleget erősíti az is, hogy az igényérvényesítés korlátját képező elévülés külön pontban került szabályozásra a törvényben, 3 éves általános elévülési időt meghatározva.)

Először a büntetésekről szól a törvény alapos részletességgel. A büntetési nemek közül a pénzbüntetés alkalmazását rendeli el mind a szándékos, mind a gondatlan elkövetés esetére. A pénzbüntetés alkalmazását a jogsértés súlyossága indokolta. „*Még pedig pénzbüntetéssel a min. javaslat indokai szerint azért, mert a bitorlás rúgóját rendszerint a kapzsiság képezi, melyre a pénzbírság a legjobb büntetés és mert másrészt a bitorlás elkövetése sem oly erkölcsi romlottságot, sem oly törvényszegést nem*

⁵⁶ KENEDI, i.m., 28.

⁵⁷ Uo., 120.

*állapít meg, hogy figyelemmel rendes elkövetőinek társadalmi állására is indokolható lenne a szabadságvesztésnek első sorban való alkalmazása.”*⁵⁸

A szándékos és a gondatlan elkövetést egyaránt vétségnek minősítve 1000 forintig terjedő pénzbüntetés kiszabását tette lehetővé a törvény 19. §-a. A pénzbüntetés mértékére nézve a miniszteri indokolás az alábbi magyarázatot adja: „A büntetés legnagyobb mérvé: 1000 forint, figyelemmel a hazánk irodalmában egy mű által átlag elérhető legmagasabb tiszteletdíjra s a bitorlás által okozható károsodás nagyságára állapított meg.”⁵⁹ A pénzbüntetés meg nem fizetése esetén azt át kellett változtatni fogházbüntetésre, az átváltásnál 1-10 forintig terjedő pénzbüntetés felelt meg egy napi fogházbüntetésnek.

Ezek után a szerzői jogi törvény olyan kategóriákat említ, amelyek egyértelműen a büntetőjog fogalmi körében helyezhetők el. Ilyenek a tettesség, részesség, felbujtás, bűnsegéd. Megvizsgálva ezen büntetőjogi szabályokat azt állapíthatjuk meg, hogy azok semmi olyan speciális vonást nem mutatnak, amely indokolta ezen rendelkezéseknek a szerzői jogi törvényben való elhelyezését. Az 1884-ben hatályban lévő Csemegi-kódex tartalmazta ezeket a büntetőjogi alapkategóriákat, így ezek szerzői jogi törvényben való megjelenése csak a Btk. vonatkozó szabályainak ismételését jelenti.

Egyetlen ponton találhatunk eltérést a Btk-beli szabályozástól, nevezetesen a kísérlet esetén. A szerzői jogi törvény a gondatlan bitorlás kísérletét is ismeri, míg a Btk. csak a szándékos elkövetések esetére értelmezi a kísérletet. De egyéb vonatkozásban még a kísérlet megítélésénél is a – a korabeli jogértelmezés alapján⁶⁰ – a Btk. szabályait is figyelembe kell venni, ahol a Btk. e körben a szerzői jogi törvény mögöttes szabályának minősül.

Értékelve a büntetőjogi jellegű jogkövetkezményekre vonatkozó szabályozás „kuszaságát” ki kell emelni, hogy a szerzői jogi törvény és a Btk. egymás melletti szabályozása élt, ami néhány kivételtől eltekintve felesleges ismétlődéseket eredményezett. Indokoltságát magyarázandó ismételten a „kódex-szemlélet” hozható fel, amely arra törekedett, hogy a szerzői jogot érintő, azzal kapcsolatba hozható valamennyi rendelkezés egy helyen kerüljön szabályozásra.

Ezen felfogást tükrözte, s képezte le a joggyakorlat síkjára az a megoldás, amely a büntetések kiszabását a polgári bíróságok hatáskörébe utalta. „*Teszi ezt azért, nehogy a bitorlás miatt indítandó ügyekben külön a büntetés és külön a kártérítés kérdésében kelljen előbb a büntető azután a polgári bíróságnak határoznia.*”⁶¹ S bár a részletszabályok megalkotására a törvény 81. §-a a kormányt hatalmazta fel,

⁵⁸ KENEDI, *i.m.*, 123.

⁵⁹ Az 1884. évi XVI. tc. miniszteri indokolása = Corpus Iuris Hungarici, 1884, 240.

⁶⁰ KENEDI, *i.m.*

⁶¹ Az 1884. évi XVI. tc. miniszteri indokolása = Corpus Iuris Hungarici, 1884, 246.

ennek ellenére mégis több eljárásjogi szabály került be a szerzői jogi kódexbe. Ezek közül a bíróság illetékességére, a magánindítványra, a keresetőségi jogra vonatkozó szabályokat kell kiemelni.

Az utóbbi kettő kapcsán azt a következtetést szűrhetjük le, hogy még az eljárásjogi szabályok között is keverednek a polgári- és a büntetőeljárás elemei, s mindezek egy kódexben.

A büntetőjogi szankciótól teljes mértékben független a kártérítés, mint magánjogi jogkövetkezmény, jellegét és részben alkalmazhatóságát illetően is. Utóbbi körében azért, mert a két jogkövetkezmény – a pénzbüntetés és a kártérítés – bizonyos esetekben párhuzamosan is alkalmazható. Más-más személyi kör azonban a két szankció „haszonélvezője”. A pénzbüntetés esetében „... a királyi bíróságok által megállapított pénzbüntetéseket az igazságügy-miniszter kezelésébe adja a „büntetéspénzek orsz. alapjába” való bekebelezés és annak céljaira (...) fordítása végett,”⁶² míg a kártérítés a sértett személyt illeti meg.

A kártérítésről a törvény 23. §-a így rendelkezik: „A ki a törvény tilalma ellenére többszörözött mű példányait, szándékosan üzletszerűleg áruba bocsátja, eladja, vagy más uton terjeszti, az általa okozott kárt a szerzőnek, vagy jogutódának megtéríteni köteles.”⁶³ A kártérítési felelősség alapja és a kártérítés mértéke különböző módon került szabályozásra az egyes bitorló cselekmények esetén.

Általánosságban azonban leszűrhető az a következtetés, hogy a tényleges kárt és az elmaradt hasznat is meg kell téríteni, s a megtérítésért a tettes és felbújtó egyetemlegesen felel. A törvény csak a jogosulatlan előadások esetében jelöli meg a kártérítés számításának alapját – a jogosulatlan előadásokból befolyt, az arra fordított költségek levonása nélküli teljes bevételként –, minden más esetben a kártérítés számítása bírói mérlegelési jogkörbe tartozik. A jogosulatlan többszörözés és forgalomba helyezés – mint a leggyakoribb szerzői jogi jogsértés – esetén az eladott példányok száma és azok ára alapján indult ki a bírói gyakorlat a kártérítés számításakor.

Utal Kenedi Géza arra is, hogy „gyakorlatunkban eddig nem volt szokásban, de a Szt. nem zárja ki, hogy a szerző pénzben kifejezhető egyéb nemű kárai megtérítését is követelhesse.”⁶⁴ Mindez a nem vagyoni kártérítést jelenti, melyre akkor kerülhet sor, ha a szerzőnek a jogbitorlás következtében a hírnevén esett csorba, melynek következtében esetleg állását is elveszítette.

A kártérítéstől elkülönítetten kezeli a törvény a gazdagodás megtérítésének intézményét, amely akkor volt alkalmazandó, ha a bitorlót sem szándékosság, sem gondatlanság nem terheli, azaz jóhiszeműen járt el. „A közönséges életforgalomban jóhiszeműnek tekintendő mindenki, aki a hivatásával járó gondosság

⁶² KENEDI, i.m., 124.

⁶³ 1884. évi XVI. tc., 23. §.

⁶⁴ KENEDI, i.m., 129.

megtartása mellett is ténybeli tévedésbe esett arról, hogy a bitorlott mű másé, vagy az még védve van.”⁶⁵ A kár és a gazdagodás közötti különbség abban jelölhető meg, hogy a gazdagodás csak a jóhiszemű bitorló vagyonának jogtalan gyarapodása, tekintet nélkül arra, hogy a szerzőnek okozott-e kárt.

A bírói gyakorlatból vett példával szemléltetjük a gazdagodást: „Mint hogy alperes felperesnek költeményét az „E és Vidéke” lapnak ... tárcájában anélkül tette közzé, hogy ezért díjat fizetett volna, a megtakarított szerzői díjjal pedig, arra való tekintettel, hogy a hírlapok jövedelmei a lapkiadót illetik s ekként a költségek is azt terhelik, alperes kiadó gazdagodott: a kir. ítélőtábla a gazdagodás tényét alperes terhére a Szt. 29. §-a értelmében megállapítandónak találta.”⁶⁶

Az *in integrum restitutio*-t szolgálja az elkobzás jogintézménye, mint a jogbitorlás magánjogi jogkövetkezménye. „Az elkobzás jogilag tulajdonképpen az elkobzás tárgyainak a bitorlótól való hatósági elvételét jelenti, ami legtöbbször már a per folyása alatt zárlat útján megtörténik. Befejezése a megsemmisítés.”⁶⁷ Arról van tehát szó, hogy a jogsértő mivoltától, a törvény szavaival „károsító alakjuktól” kerülnek megfosztásra a bitorlás következtében előállított művek.⁶⁸

A szabályozás mögött az a felismerés húzódik meg, hogy a bitorló megbüntetésével és kártérítésre kötelezésével még csak az anyagi és erkölcsi elégtételt kapja meg a szerző, a védelem abban az esetben válik teljes körűvé, ha a jogsértés tárgyi valóságban megjelenő következménye, a jogsértés tárgyi hordozója „leveti magáról a bitorlás köntösét”

Az ismertetett jogkövetkezmények teljes védelmet biztosítanak a szerzők számára műveik feletti kizárólagos jogaik védelme érdekében. Nem véletlen, hogy kiállta az idők próbáját, s apróbb finomításokkal, de lényegét tekintve mind a mai napig az itt felvázolt védelmi eszközök képezik a szerzői jogi jogsértések szankciórendszerét. A törvény jogkövetkezményekre vonatkozó rendelkezései elsősorban a szerző vagyoni jogait helyezik előtérbe, s visszaköszön e körben is az, hogy bár a törvény az egységes szerzői jog koncepciójának talaján áll, a személyhez fűződő jogok háttérbe szorulása miatt az azok megsértése esetére alkalmazandó szankciók sem kerültek kidolgozásra.

Ez irányba hatott volna a Kenedi Géza által felvetett nemvagyoni kártérítés, amely még nem élt a századforduló és a XX. század első évtizedének bírói gyakorlatában. Hiányzik továbbá a szankciórendszerből a minden más jogkövetkezménytől függetlenül, önállóan alkalmazható szankció, az elégtétel adása a bitorló részéről a szerző irányába. Ez a szankció csak a személyhez

⁶⁵ Uo., 130.

⁶⁶ A kir. Curia 1900:110. számú ítélete, idézi KENEDI, *l.c.*, 133.

⁶⁷ Uo., 132.

⁶⁸ 1884. évi XVI. tc., 21. §.

fűződő jogok törvényi deklarálása után, illetve ahhoz kapcsolódóan jelent meg a magyar szerzői jogban.

III. 8. A beiktatás

A törvény három szakaszban rendelkezik a beiktatás intézményéről, amelynek rövid ismertetése nem maradhat el arra is figyelemmel, hogy ez a szabályozási megoldás tipikusan a kort jellemzi, s e tekintetben a későbbi szerzői jogi törvények nem épülnek az 1884. évi törvényre, illetve nem ebben a formában. A törvény itt is az írói művek között helyezi el a rendelkezéseket, amelyeket azonban alkalmazni kell a többi műfajra is.

A beiktatás valójában nem más, mint egy a minisztérium által vezetett nyilvántartásba történő bejegyzés, amely két körben volt lehetséges: „*A beiktatás rendeltetése, igazolásul szolgálni oly esetekben, midőn valamely névtelenül vagy álnév alatt közöltett műnek szerzője a védelem hosszabbítását kívánja igénybe venni, és a melyekben írói műnek szerzője a fordítás jogát fenntartotta magának s a megszabott határidő alatt a jogosított fordítást valóban el is készítette.*”⁶⁹

Mai szóhasználattal élve egy olyan nyilvántartásról van szó, melyet a „földművelés -, ipar- és kereskedelmi kir. ministeriumnál” vezetnek a névtelenül vagy álnéven megjelent művek szerzőiről, illetve a fordítókról. Ez utóbbi vonatkozásban egyedi a nyilvántartás, hiszen a fordítók esetében a regisztráció megszűnt, de az álnéven megjelent művek nyilvántartásba vételére mind a mai napig lehetőség van.

A beiktatás intézményét azonban szoros összefüggésben kell vizsgálni és értelmezni a korábban általunk is hivatkozott azon rendelkezésekkel, amelyek a védelmi idő számítására vonatkoznak. Utal erre a miniszteri indokolás is: „*A beiktatás ezen esetekben nemcsak a szerző érdekében, hanem még inkább a közönség érdekében szükséges; mert aki egy anonym művet első megjelenése után 30 év múlva (az indoklásban a 30 év szerepel, az elfogadott törvényben 50 év – értelmezés tőlem) újra ki akar adni, vagy tudomást szerezni arról, hogy valamely idegen mű szerzője fenntartotta-e magának a fordítási jogot és eleget tett-e a törvényes feltételeknek, annak módot kell nyújtani, hogy ez iránt a központi hatóságnál biztost felvilágosítást nyerhessen s ne kelljen sok helyen kutatnia.*”⁷⁰

Nyilvános és közhiteles nyilvántartásként működött a beiktatás intézménye, az iktatókönyvbe bárki betekinthetett, a nyilvántartás hivatalos közlönyben is megjelent. A beiktatásra az érdekeltek szóbeli vagy írásbeli

⁶⁹ Az 1884. évi XVI. tc. miniszteri indokolása = Corpus Iuris Hungarici, 1884, 255.

⁷⁰ Uo., 255.

kérelmére kerülhetett sor, de nem vizsgálta a minisztérium a bejelentés alapjául szolgáló tényeket, a jogosultság valódiságát.

IV. Összegzés

Jelen dolgozat második részében röviden értékelésre került a magyar szerzői jog történetének első korszaka az 1884. évi szerzői jogi törvény megszületése előtti időszakra vonatkozó szerzői jogi tárgyú jogforrások áttekintésének konklúziójaként. Ott azt a megállapítást tettem, hogy – a Szemere-féle javaslat kivételével – a ténylegesen hatályba is lépett szerzői jogi tárgyú jogszabályi rendelkezések nagyobb részben még a kor színvonalának sem feleltek meg.

Ezzel szemben az 1884. évi szerzői jogi törvény értékelésénél elsődlegesen azt kell hangsúlyozni, hogy – köszönhetően a javaslat széleskörű megvitatásának és a magyar magánjog ezen speciális területével foglalkozó elméleti és gyakorlati szakemberek jobbító szándékának – olyan törvény szabályozta a szerzői jogot Magyarországon a XIX-XX. század fordulóján, amely semmiben nem maradt el a kor más európai kódexei mellett.

Korszakos jelentőségét elsődlegesen abban jelölhetjük meg, hogy szakított a tulajdonjogi felfogással és elismerte az önálló szerzői jogot. E vonatkozásban is máig ható alkotása a magyar magánjogi törvényalkotásnak.

A szerzői jogot mint korlátlanul átruházható jogot definiálta az 1884. évi törvény. Mindez arra vezethető vissza, hogy a törvény alapvetően vagyoni jogként kezelte a szerzői jogot. A szerzői jog átruházhatóságának a kérdése szintén máig ható jelentőségű. Az 1999. évi LXXVI. törvény (a ma hatályos szerzői jogi törvény) ellentétben a szocialista időszakban uralkodó felfogással – a gyakorlatiasság, a működőképesség és a hatékonyság szempontjainak elsőbbséget adva – visszatért az 1884. évi gyökerekhez, s lehetővé teszi a vagyoni jogok élők közötti átruházhatóságát.

Személyhez fűződő jogokra vonatkozó rendelkezéseket a törvény egyáltalán nem tartalmazott. A jogirodalom – karöltve a bírói gyakorlattal – azonban igyekezett a szerzőhöz közelíteni az egyes jogosítványokat, ezzel implicite elismerve azt, hogy a szerzőnek a vagyoni jogok mellett a személyét érintő jogai is vannak, amelyeket ugyancsak célszerű védelem alá helyezni.

A XX. század második évtizedében azonban erőteljesen megindult – s elsősorban az elmélet oldaláról – az a reformtörekvés, melynek eredményeként 1921-ben új szerzői jogi törvény született.

Az új kodifikációs elképzeléseket elsősorban az inspirálta, hogy időszerűvé vált Magyarországnak a Berni Uniós Egyezményhez történő csatlakozása. Az Egyezmény minimumjogai azonban magasabb védelmi szintet nyújtottak, mint

az 1884. évi törvény. Így az Egyezmény alapján a külföldi szerzők szélesebb körű védelmet élveztek volna, mint a belföldiek.

A másik lényeges indikáló tényezője volt az új szerzői jogi törvény megalkotásának, hogy az elmélet egyre határozottabban sürgette a szerzőtől elidegeníthetetlen személyhez fűződő jogok törvényben történő rögzítését, ezzel is fokozottabb védelmet nyújtandó a szerzőknek. Ez azonban átvezet a szerzői jog következő korszakába.

Zárszóként elmondhatjuk, hogy méltán nevezhető az 1884. évi szerzői jogi törvény az 1844-es Szemere-féle javaslat „megvalósult” örökségének.